

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В ПОЕТИЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ

У статті розглядається проблема інтерпретації образу Т. Шевченка в поетичних творах українських митців. Автор акцентує увагу на особливостях художнього бачення народного генія, спільних рисах між творцями ліричного героя та самим створеним образом, вказує на основні особливості передачі поетичного слова.

Ключові слова: інтерпретація, Кобзар, феномен, художній образ.

В статье рассматривается проблема интерпретации образа Т. Шевченко в поэтических произведениях украинских мастеров. Автор акцентирует внимание на особенностях художественного видения народного гения, общих чертах между создателями лирического героя и самим образом, указывает на особенности передачи поэтического слова.

Ключевые слова: интерпретация, Кобзарь, феномен, художественный образ.

The problem of interpretation of the image of Taras Shevchenko in poetic works of Ukrainian masters is examined in the article. An author pays attention to the features of artistic vision of folk genius, generalities between the creators of lyric hero and image, it specifies on the feature of transmission of poetic word.

Key words: interpretation, Kobza player, phenomenon, image.

Факти про життєвий і творчий шлях, філософію і погляди, міфологеми, ключові деталі та образи Т. Шевченка вивчаються, опрацьовуються, доводяться чи спростовуються упродовж не одного століття. Однак щоразу при черговому перегляді тих чи інших позицій, пов'язаних із творчістю поета, виривають цікаві, досі невідомі факти життєпису. Ейдологічний аспект дослідження постаті митця в доробках українських майстрів поетичного слова є головною метою розвідки.

Дослідження базується на працях В. Бородіна, І. Дзюби, І. Неживого, М. Павлюка, В. Пахаренка, в яких детально простежено квінтесенцію про місце та роль шевченкового феномену в царині української літератури та на основі цього зроблено спробу переосмислення образу поета очима інших майстрів художнього слова, здебільшого, лауреатами Шевченківської премії, які закарбували постать Т. Шевченка у своїх поетичних доробках.

Феномен Шевченка досліджується упродовж досить тривалого часу, однак нагальною потребою постає об'єктивний аналіз життєвого та творчого доробку митця, позбавлений формалізму, шаблонних думок та поглядів, вигідного висвітлення його постаті для певної історичної ситуації.

Метою дослідження є показ художнього переосмислення образу Т. Шевченка в поетичній творчості його наступників.

У своїй поетичній палітрі Л. Храплива – українська письменниця і поетеса в еміграції – звертається до постаті Т. Шевченка, близької їй по духу та манері

поетичного письма. Їхні поезії являють собою єдність прозорого, глибокого та не завуальованого змісту та форми – досить простої та витонченої. Однак, на відміну від Т. Шевченка, поетеса прагне дієвості на користь народу, залишивши сентиментальність попереднім епохам. Доля Т. Шевченка близька Л. Храпливій, особливо та її частина, яка пов'язана з вимушеною еміграцією. Акумуляція думок про Батьківщину, про дитячі роки, у яких непересічну роль зіграла постать Кобзаря, органічно вплелася в поетичну канву трьох поезій, присвячених саме спогадам про опосередковане знайомство з Т. Шевченком. Її поезії такої тематики написані для дітей, тому й мова їх спрощена, максимально наближена для дитячого сприймання: «Буду й я любити Україну рідненьку, / То може й мені ще не раз / З картини ласкаво всміхнеться Шевченко, / Наш батько, великий Тарас» [8]. Цей невеликий уривок з поезії «Портрет Тараса Шевченка» випромінює теплоту дитячих спогадів, навіяних поглядом на картину із зображенням портрета митця. Т. Шевченко для Л. Храпливої, виходячи зі змісту самої поезії, постає і членом родини, і далеким предком водночас, який привітно всміхається з картини, «що там на стіні. / Читає пісні його залюбки ненька, / Розказував батько мені: / Як вівці він пас – ще малий був хлопчина, / А виріс – великий дав дар: / Для всіх поколінь, для всієї України, / Цю книгу, що зветься "Кобзар"» [8]. Шевченків «Кобзар», який ліричній героїні подарував за чемність батько, вона порівнює з райською, фантастичною, казковою книгою: «В «Кобзарі» садки квітучі / І на конях козаки, / І русалки там на кручі... / Мов

найкращі це казки!» [8]. У поезії «Кобзар» письменниця вона резонує своє тепле і шанобливе ставлення до постаті українського поета та його творчого доробку. Для більшої експресії автор використала риторичні фігури: «Як Тарасові віддячу, / Що мене так гарно вчить? / Не годиться – добре бачу / Бути винний і на мить! / Я буду його чигати / За усе, що нам зробив, / Пильно мову цю вивчати, / Що її він так любив» [8]. Будучи не лише поетесою, а й педагогом, Л. Храплива дотримується принципу природовідповідності під час написання своїх віршів, себто доступності викладу без втрати їх виховного та інформативного значення.

Така художня деталь, як портрет Кобзаря, виконує не так психологічну, як моралізаторську функцію: «Він тоді на мене гляне / Зі стіни, з-під рушника: / – Справді, вчиться непогано – / Славна дівчинка така!». Або ж у поезії «Портрет Тараса Шевченка»: «Буду й я любити Україну рідненку, / То може й мені ще не раз / З картини ласкаво всміхнеться Шевченко, / Наш батько, великий Тарас» [8].

У поезії «Тарас Шевченко» Л. Храплива складає своєрідний поетичний життєпис Шевченка, хронограф сучасної йому дійсності. Починає свій нарратив поетеса строфою, ззовні змістовно схожою на традиційні зачини Кобзаря або ж на веснянки: «Іде весна, іде ясна, / Мов квітка розвилася, / І спогад нам несе вона / Про віщого Тараса» [8]. Далі в хронологічному порядку автор подає основні життєві події митця, тогочасну історичну ситуацію, життєві перипетії та блукання Кобзаря дорогою життя. В сімнадцятьох катренах Л. Храплива спробувала показати нелегкий життєвий шлях поета, починаючи з того, як: «Багато зла перетерпів, / Назнав лихої долі, / Малий остався без батьків / І вівці пас у полі», – і завершуючи: «Замовкло серце Кобзаря / У чужині холодній. / Та слово, ясне, мов зоря, / Нам світить до сьогодні» [8].

Про сакральність «Кобзаря» Т. Шевченка розмірковує й В. Голобородько. У вірші «Читання Кобзаря» поет описує «Кобзаря», неначе скарб, що впав з неба. При цьому автор наголошує про нерозлучність із чарівною книгою, що передається з покоління в покоління: «В дощ розгортаю стару, читану ще моїм дідом / книжку, що її із роду в рід передають, / як повість про те, що вона впала з неба, / починаю читати...» [5, с. 93]. Цікавим у поезії є образ дощу, що будучи вжитим у першому рядку у своєму прямому номінативному значенні, в останньому ж рядку набуває символічних ознак і уособлює собою слово з «Кобзаря», що здатне зростити навіть осушений яр: «Слово мені ставало струменем дощу / У розкрити пащу сухого яру, / а дощ ставав словом, що напуває коріння / лугової трави моєї Батьківщини» [5, с. 93].

Є. Маланюк зобразив постать Т. Шевченка у класичній формі сонета під скромною назвою «Шевченко». Охарактеризувавши митця за допомогою ряду заперечувальних порівнянь, Є. Маланюк розкриває безмежний простір його таланту: «Не поет – бо це ж до болю мало, / Не трибун – бо це лиш рупор мас, / І вже менш за все – «Кобзар Тарас» / Він, ким зайнялось і запалало» [5, с. 62]. Поет асоціює образ Т. Шевченка не з кобзарем, до чого так звикла більшість, а з дієвою стихією – полум'ям, з живою кров'ю, що струменіє,

вибухає, з карою для всіх невірних, що має різну форму вираження: людський бунт, кривава кара (боротьба), лютий звір, нещадний гайдамацький ватажок Гонта. Для зняття напруги, викликані такою градацією образів-символів, автор завершує сонет перефразованими рядками свого героя: «А ось поруч – усміх, ласка, мати / І садок вишневий коло хати» [5, с. 62].

І. Світличний, провівши міні-компаративний аналіз, у поезії «Шевченко» створив персонажа, в якому поєднуються риси Т. Шевченка та М. Лермонтова, хоча від М. Лермонтова було взято небагато: манера письма, а точніше перші рядки однієї з його поезій, початок якої процитований в епіграфі. При цьому мова поетичного твору йде ніби від особи самого Шевченка, який є єдиним фокалізатором без найменшого натяку на присутність чи думку автора. Втілена в Шевченковому образі авторська позиція викладається чітко, точно, беззаперечно, безапеляційно. Однак більш-менш лояльна, дійсно шевченківська мова, наприклад у поемі «І мертвим, і живим...»: «Чого ж ви чванитеся, ви! / Сини сердешної України! / Що добре ходите в ярмі, / Ще лучче, як батьки ходили. / Не чваніть, з вас деруть ремінь, / А з їх, бувало, й лій топили» [9, с. 293], – у поезії І. Світличного звучить як палкий випад проти всіх: як гнобителів, так і байдужих, а також латентних зрадників: «Люблю Вітчизну. Та любов / У мене дивна. / Не прикрося, коли я знов / Не догодив вам... / Не раб нікому й не слуга / На побігеньках, / Я ласки не запобігав... / А вам, раби, кажу: – Раби! / Вас мало били. / Люблю Вітчизну я... Якби / Ми всі любили!» [5, с. 70].

Таким чином, у поезії І. Світличного можна побачити вже дещо іншого Т. Шевченка, який, не боячись цензури, крізь віки кидає гнівний осуд своїм сучасникам та нащадкам, який ставить себе вище за рабів-підніжків, який для визначення власного місця в суспільстві використав навіть такий художній прийом як каталогізацію, роблячи при цьому художній образ всеосяжним: «Вітчизна – це не хтось і дець, / Я – теж Вітчизна» [5, с. 70]. При цьому автор вплітає в канву багатостраждального монологу й біблійні мотиви: інтерпретований вислів Христа, що став крилатим: «Хай омине мене чаша сія»: «Я знав: ся чаша не мине, / Та доля в мене / Жорстока...» [5, с. 70], та переосмислений образ Каїна-блукача, що несе на собі печать прокляття: «Ношу тягар пекучих правд, / Ганьбу Вітчизни / Не на показ, не парад / Патріотизму. / За те, що був я в неї син, / Мене карали, / І я любов свою носив / Поза Арали» [5, с. 70].

М. Руденко також звернувся до образу Т. Шевченка у своїй поетичній творчості. При цьому близькість своєю та Шевченка він відчув у арештантських мотивах. Тому у вірші «Сідай, Тарасе. В нас єдина мати» автор змалював власну фікційну розмову з Шевченком у тюремних мурах. Уже перші рядки поезії є досить символічними: «Сідай, Тарасе. В нас єдина мати...» [5, с. 54], – у запрошенні автора сісти виразно чується подвійність думки: з одного боку, він закликає уявного співрозмовника присісти для бесіди, а з іншого ніби констатує гірку правду – їхнє обопільне сидіння за ґратами. При цьому, говорячи про єдину матір, митець має на увазі єдину, спільну з Шевченком долю, яку розшифровує уже в наступному рядку:

«У нас єдина мати – / Земля побоїш, гроз та лихоліть» [5, с. 54].

Духовна близькість, пістет та благоговіння по відношенню до Т. Шевченка, рівність перед злим роком, фатумом відбиті в такій строфі: «Мов отченаш, повторюю для себе / Твої рядки, що вийшли із-за ґрат. / Раніше ти до мене сходиш з неба, / А нині завітав, неначе брат. / Тюрма зненацька ніби зацімила / І зупинилась часу течія. / Усе в тобі до болу зрозуміле, / Бо ти – не тільки ти, а також я» [5, с. 54].

В останньому рядку поет навіть намагається наслідувати свого уявного співрозмовника, стираючи між ними двома – служителями народу прозорі кордони: «Допоможи не шкодувати плоті – / І надихай, і стиха розважай. / Можливо, хтось у цьому обмолоті / Прибереже для неньки урожай. / Прибереже – то вже й не марні болі / Та марення про волю в напівсні. / А поза цим – ні радості, ні волі. / І де вмирать – однаково мені» [5, с. 54-55].

Після смерті Кобзаря пропонували різні версії щодо місця поховання та вшанування його пам'яті, при цьому кожна з них виражала глибоку пошану поетові. В. Сосюра звертається до образу Т. Шевченка опосередковано, через образ поетової могили. Автор намагається крізь призму часопростору, тобто органічно поєднавши минуле (в образі самого Шевченка і його прагнень) та власний час, донести своє слово до незабутнього співця народної кривди, при цьому змальовуючи образ самого Кобзаря: «В тій могилі співець незабутній лежить, / що народу віддав свої сили, / що народу віддав своє серце й пісні, / свої мрії про зорі досвітні... / А навколо лани вдалині, вдалині / розлетілись, як птиці блакитні...» [5, с. 15]. При цьому митець дає детальний опис людей різного віку та статі, які відвідують могилу народного генія, сповнені патріотизму: «І гримить "Заповіту" безсмертного спів / на високій могилі Тараса» [5, с. 15]. Автор урочисто обіцяє вічну пам'ять творцеві «Кобзаря», наголошуючи на тому, що Україна вже

розправила свої крила, що збулися Тарасові мрії про майбутнє: «Спи спокійно, поет! Ми, нащадки твої, / пронесем крізь віки твоє ім'я, / крізь колючі вітри, крізь жорстокі бої, / Батьківщини сини незборимі. / Спи спокійно, поет! / Образ огненний твій / не зітерти ні бурі, ні часу. / В українській сім'ї, славній, вольній, новій, / Ми тебе не забули, Тарасе!» [5, с. 15]. Анафора в двох останніх строфах покликана увелити Шевченка в тому, що він може спокійно спочивати в кращому світі, не хвилюючись про долю свого народу, своєї Батьківщини.

Цю ж тематику можна продовжити віршем І. Драча: «У кругосвітній похорон пішли, / Щоб зупинитись на горі Чернечій, / Йшла вперше Україна по дорозі / У глибину епох та вічних зльотів – / Йшла за труною сина і пророка. / За нею по безсмертному шляху / Йшли хохли, русини, малороси, / Щоб зватись УКРАЇНЦЯМИ віднині» [1, с. 268]. Таким чином, поезія є яскравим доказом невмирущості слави Т. Шевченка, навіть шлях до труни якого є навіки безсмертним, а поведирі якого живуть згідно його останнього заповітного прохання: «І мене в сем'ї великій, / В сем'ї вольній, новій, / Не забудьте пом'янути / Незлим тихим словом» [9, с. 309].

Отже, розглянувши поетичну творчість багатьох видатних митців українського слова, можна зробити висновок про те, що, не дивлячись на художню інтерпретацію та суб'єктивне бачення Шевченка в ній (чи то в дитячій поезії, чи в романтично-символічному ключі, чи в екзистенційному викладі), він перманентно залишається закарбованим у пам'яті читачів. Його фігура переосмислюється і щоразу по-новому сприймається у творах українських письменників, однак його поетичні заслуги постають незаперечними, а постать стала навіть своєрідним міфом, який кожен прагне відтворити по-своєму, при цьому зберігаючи основу та намагаючись відкрити якусь нову, нерозгадану досі сторінку життєпису митця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вічний як народ: Сторінки до біографії Т. Г. Шевченка : навч. посібник / [автори-упорядники О. І. Руденко, Н. Б. Петренко]. – К. : Либідь, 1988. – 272 с. 2. Воспоминания о Тарасе Шевченко / [составл. и примеч. В. С. Бородин и Н. Н. Павлюка; предисл. В. Е. Шубаровского]. – К. : Дніпро, 1988. – 606 с.
2. Дзюба І. М. Тарас Шевченко. Життя і творчість / І. М. Дзюба. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 720 с.
3. Маланюк С. Поезії / Євген Маланюк ; [упоряд., вступ. ст. і прим. М. Я. Неврлого]. – К. : Укр. письменник, 1992. – 318 с.
4. Неживий О. Освячені Шевченковим ім'ям / О. Неживий. – Луганськ : Світлиця, 1998. – 102 с.
5. Спогади про Тараса Шевченка / [упоряд. і приміт. В. С. Бородин і М. М. Павлюка ; передм. В. Е. Шубаровського]. – К. : Дніпро, 1982. – 547 с.
6. Пахаренко В. Шкільнє шевченкознавство : [навч. посібник] / В. Пахаренко. – Черкаси : Брама-Україна, 2007. – 256 с.
7. Храплива Л. Вірші про Тараса Шевченка [Електронний ресурс] / Леся Храплива // Петрик. – Режим доступу : <http://petryk.com.ua/леся-храплива-вірші-про-шевченка.html>.
8. Шевченко Т. Г. Кобзар / [вступ. ст. О. Гончара. Приміт. Л. Кодацької]. – К. : Дніпро, 1985. – 640 с. – (Вершини світового письменства, том 50).